

IJTIMOIY PSIXALOGIYADA NEGILIZIM

Atadjanov Eldorjon ErkinjanovichE-mail: parizodaatadjanova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada nigilizm hodisasining ijtimoiy psixologiyadagi mazmuni, shakllanish omillari va shaxsning ijtimoiy munosabatlariga ta'siri tahlil qilinadi. Nigilizm falsafiy tushuncha sifatida mavjud qadriyatlar, me'yorlar va hayot ma'nosining obyektiv ahamiyatini inkor etish yoki ularga shubha bilan qarash bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy psixologik nuqtayi nazardan esa nigilistik qarashlar shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, guruhga mansublik hissi, qadriyatlar tizimi, kelajakni rejalashtirish va ijtimoiy munosabatlariga aloqador holda o'rganiladi. Maqolada ma'no hissi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va shaxsning o'z hayotini mazmunli deb baholashi bilan bog'liq ilmiy qarashlar umumlashtiriladi. Zamonaviy tadqiqotlar hayot ma'nosining asosiy jihatlari sifatida izchillik, maqsad va shaxsiy ahamiyatni ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan nigilizmni o'rganish shaxsning ijtimoiy muhit bilan munosabati va ma'no yaratish jarayonlarini tushinishda muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Kalit so'zlar: nigilizm, ijtimoiy psixologiya, hayot ma'nosi, qadriyat, identifikatsiya, ijtimoiy guruh, shaxs, ma'naviy yo'nalish.

Аннотация. В данной статье анализируется содержание феномена нигилизма в социальной психологии, факторы его формирования и влияние на социальные отношения индивида. Нигилизм как философское понятие характеризуется отрицанием или скептицизмом объективной значимости существующих ценностей, норм и смысла жизни. С точки зрения социальной психологии, нигилистические взгляды изучаются в связи с социальной идентификацией индивида, чувством принадлежности к группе, системой ценностей, планированием будущего и социальными отношениями. В статье обобщены научные взгляды на смысл жизни, социальную поддержку и оценку индивидом своей жизни как осмысленной. Современные исследования указывают на последовательность, целеустремленность и личную значимость как на основные аспекты смысла жизни. С этой точки зрения, изучение нигилизма является важным научным направлением в понимании взаимоотношений индивида с социальной средой и процессов создания смысла.

Ключевые слова: нигилизм, социальная психология, смысл жизни, ценность, идентификация, социальная группа, личность, духовное направление.

Abstract. This article analyzes the nature of the phenomenon of nihilism within social psychology, the factors contributing to its formation, and its impact on an individual's social relationships. As a philosophical concept, nihilism is characterized by the denial of—or skepticism toward—the objective significance of existing values, norms, and the meaning of life. From a social-psychological perspective, nihilistic

views are examined in relation to an individual's social identity, sense of group belonging, value system, future planning, and social interactions. The article synthesizes scientific perspectives regarding the sense of meaning, social support, and an individual's assessment of their life as meaningful. Contemporary research identifies coherence, purpose, and personal significance as key aspects of the meaning of life. In this context, the study of nihilism represents a significant area of scientific inquiry for understanding the relationship between the individual and the social environment, as well as the processes of meaning-making.

Keywords: *nihilism, social psychology, meaning of life, value, identification, social group, individual, spiritual orientation.*

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, axborot oqimining kengayishi, qadriyatlar xilma-xilligi va individual tanlov imkoniyatlarining ortishi shaxsning o'z hayoti va jamiyatdagi o'rniga munosabatini o'zgartirmoqda. Bunday sharoitda insonning "hayotimning ma'nosi nimada?", "qaysi qadriyatlarni qabul qilishim kerak?" va "men jamiyatda qanday o'rin egallayman?" kabi savollari ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Nigilizm mazkur masalalar bilan bog'liq tushunchalardan biridir. U yagona mazmunga ega bo'lmagan murakkab hodisa bo'lib, falsafiy, axloqiy, siyosiy va psixologik kontekstlarda turlicha talqin qilinadi. Ijtimoiy psixologiyada esa nigilizmni faqat falsafiy qarash sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy qadriyatlar, guruhlar va hayot ma'nosiga munosabati bilan bog'liq hodisa sifatida o'rganish mumkin. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda "hayot ma'nosi" odatda uchta asosiy jihat — hayotni anglash va izchillik, maqsadga egalik hamda shaxsiy ahamiyatga ega ekanlik hissi bilan tavsiflanadi [1]. Demak, nigilistik qarashlarni o'rganishda aynan ma'no, maqsad va qadriyatlar bilan bog'liq psixologik jarayonlarga e'tibor qaratish muhimdir. Tadqiqotning asosiy maqsadi nigilizmning ijtimoiy-psixologik mohiyatini ochib berish, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni hamda shaxsning ijtimoiy munosabatlari bilan bog'liqligini nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, konseptual umumlashtirish, tizimlashtirish, ijtimoiy-psixologik yondashuv. Tadqiqot obyekti sifatida nigilizmning ijtimoiy-psixologik ko'rinishlari, predmeti sifatida esa nigilistik qarashlarning qadriyatlar, ijtimoiy identifikatsiya va hayot ma'nosi bilan o'zaro aloqasi belgilandi.

Adabiyotlar tahlili. Nigilizmning kelib chiqishi va mazmuni dastlab falsafiy tadqiqotlarda keng yoritilgan bo'lsa-da, zamonaviy psixologiyada uning ayrim jihatlari ma'no izlash, qadriyatlar, identifikatsiya va farovonlik tushunchalari orqali o'rganilmoqda. King va Hicks hayot ma'nosini subyektiv psixologik tajriba sifatida ko'rib, uning inson hayotini tushunish, maqsadga ega bo'lish va o'z mavjudligini ahamiyatli deb his qilish kabi jihatlarni ajratib ko'rsatadi [1]. Ushbu yondashuv nigilizmni hayot ma'nosining inkor qilinishi yoki uning mavjudligiga nisbatan kuchli

shubha bilan bog'liq hodisa sifatida tadqiq qilish uchun nazariy asos beradi. Hicks va King tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham hayot ma'nosi insonning subyektiv baholashi va kundalik tajribalari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [2]. Ijtimoiy psixologik jihatdan muhim tadqiqotlardan birida Scott va Cohen nigilistik qarashlarga ega deb tasavvur qilingan shaxslarga nisbatan ijtimoiy stereotiplarni o'rgangan. Besh tadqiqot va jami 1634 ishtirokchini qamrab olgan ushbu ishda nigilistik qarashlar haqida salbiy stereotiplar mavjudligi aniqlangan; mualliflar bunday stereotiplarning shakllanishida nigilizmni depressiv holat bilan bog'lash tendensiyasi ham rol o'ynashini ko'rsatgan [3]. Bu natija muhim metodologik xulosaga olib keladi: nigilistik e'tiqodning o'zi bilan shaxsning psixologik holatini aynanlashtirish mumkin emas. Nigilizm falsafiy yoki dunyoqarash pozitsiyasi sifatida ham mavjud bo'lishi mumkin. Shu sababli uni psixologik muammolar bilan avtomatik tarzda tenglashtirish ilmiy jihatdan ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Nigilizmning ijtimoiy-psixologik mohiyati. Ijtimoiy psixologiyada shaxsning qarashlari uning ijtimoiy tajribasi va atrofidagi guruhlar bilan munosabati doirasida shakllanadi. Oila, do'stlar, ta'lim muassasasi, kasbiy guruh va kengroq ijtimoiy muhit insonning qadriyatlar tizimiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Nigilistik qarashlar ushbu jarayonlarda mavjud qadriyatlar va me'yorlarning mutlaq ahamiyatini shubha ostiga qo'yish shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday qarash quyidagi jihatlarda ko'rinishi ehtimol:

1. Qadriyatlarga nisbatan skeptik munosabat. Shaxs jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlarni universal va majburiy deb hisoblamasligi mumkin.
2. Ijtimoiy me'yorlarni tanqidiy qabul qilish. Shaxs guruh yoki jamiyat tomonidan belgilangan xulq-atvor me'yorlarini avtomatik ravishda qabul qilmasligi mumkin.
3. Hayot ma'nosiga nisbatan shubha. Shaxs hayotning oldindan belgilangan universal maqsadi mavjudligiga ishonmasligi mumkin.
4. Kelajak tasavvurining o'zgarishi. Agar hayot ma'nosiga nisbatan kuchli skeptitsizm mavjud bo'lsa, uzoq muddatli maqsadlarni belgilash jarayoni ham o'ziga xos kechishi mumkin.
5. Ijtimoiy identifikatsiyaning qayta ko'rib chiqilishi. Shaxs o'zini an'anaviy ijtimoiy guruhlar bilan identifikatsiya qilishga nisbatan masofali munosabatda bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, ushbu xususiyatlarning har biri alohida holda nigilizm mavjudligini anglatmaydi. Tanqidiy fikrlash, ijtimoiy me'yorlarni muhokama qilish yoki an'anaviy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqish nigilizm bilan aynan bir xil tushuncha emas.

Nigilizm va hayot ma'nosi. Nigilizmni ijtimoiy psixologik nuqtayi nazardan tushunishda hayot ma'nosi masalasi markaziy o'rin tutadi. Psixologik adabiyotlarda ma'noli hayot tushunchasi shaxsning hayotini tushunarli, maqsadli va ahamiyatli deb his qilishi bilan bog'lanadi [1]. Nigilistik qarashlarda esa aynan ushbu komponentlarning universal yoki obyektiv mavjudligi inkor etilishi mumkin. Biroq

bundan nigilist shaxsda umuman maqsad, qiziqish yoki qadriyat mavjud emas degan xulosa kelib chiqmaydi. Bu yerda obyektiv ma'no va subyektiv ma'no o'rtasidagi farq muhimdir. Shaxs hayotning universal ma'nosi mavjudligiga ishonmasligi mumkin, biroq o'z faoliyati, munosabatlari yoki kasbiy maqsadlariga subyektiv ahamiyat berishi mumkin. 2026-yilda e'lon qilingan tadqiqotda ekzistensial nigilistik qarashlar bilan farovonlik o'rtasidagi munosabat o'rganilgan. Universitet kampusi va onlayn nigilizm jamoalaridan jami 921 ishtirokchi qatnashgan tadqiqotda ekzistensial nigilizm farovonlik bilan salbiy bog'liqlik ko'rsatgani, o'z tomonidan yaratilgan ma'no esa ushbu munosabatni yumshatishi mumkinligi tekshirilgan [4]. Ushbu natijalar nigilizmni o'rganishda shaxsning o'zi uchun ma'no yaratish imkoniyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Nigilizm va ijtimoiy identifikatsiya. Shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi uning "men" tasavvurining muhim tarkibiy qismidir. Inson o'zini oila, kasbiy guruh, milliy yoki madaniy muhit, do'stlar jamoasi va boshqa ijtimoiy guruhlar bilan bog'lashi mumkin. Nigilistik qarashlar bunday identifikatsiya jarayoniga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, shaxs an'anaviy guruh qadriyatlariga tanqidiy munosabat bildirishi mumkin. Ikkinchi tomondan, u yangi ijtimoiy guruhlar yoki submadaniyalarda o'ziga mos identifikatsiya shaklini topishi mumkin. Shuning uchun nigilizmni faqat "ijtimoiy aloqalardan voz kechish" sifatida talqin qilish yetarli emas. Uning ijtimoiy-psixologik ko'rinishlari shaxsning guruhga mansublik darajasi, guruh qadriyatlarini qabul qilishi va ijtimoiy identifikatsiyaning mazmuni bilan birgalikda o'rganilishi lozim.

Nigilizmning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar. Nigilistik qarashlarning shakllanishini yagona sabab bilan izohlash mumkin emas. Unga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin: qadriyatlar tizimidagi keskin o'zgarishlar, ijtimoiy beqarorlik va tezkor ijtimoiy transformatsiyalar, avlodlar o'rtasidagi qadriyatlar farqi, shaxsning ijtimoiy tajribasi, ma'no va maqsad masalalari bo'yicha ekzistensial savollar, ijtimoiy institutlarga nisbatan ishonchning o'zgarishi, raqamli axborot muhitining kengayishi, turli va qarama-qarshi dunyoqarashlarning bir vaqtning o'zida mavjudligi. Biroq mazkur omillarni nigilizmning bevosita sabablari sifatida emas, balki uning shakllanishi yoki namoyon bo'lishi bilan bog'liq ehtimoliy ijtimoiy kontekst sifatida ko'rish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. O'tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijalari nigilizmni ijtimoiy psixologiya doirasida faqat muayyan falsafiy qarash sifatida emas, balki shaxsning qadriyatlar tizimi, ijtimoiy identifikatsiyasi, guruhiy mansubligi va hayot mazmunini anglash jarayonlari bilan bog'liq murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida nigilistik qarashlarning shakllanishi va namoyon bo'lishida individual psixologik xususiyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy muhit, shaxslararo munosabatlar va zamonaviy axborot makonining ham ahamiyatli ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra,

nigilizmning ijtimoiy-psixologik mazmunini uchta asosiy yo'nalishda tavsiflash mumkin: qadriyatlarga munosabat, ijtimoiy identifikatsiya va hayot ma'nosini anglash.

Birinchi yo'nalishda shaxs jamiyatda mavjud bo'lgan qadriyat va me'yorlarning mutlaq yoki universal ahamiyatini shubha ostiga qo'yishi mumkin. Bunday munosabat shaxsning mavjud ijtimoiy qarashlarni tanqidiy qayta ko'rib chiqishiga olib keladi. Biroq har qanday tanqidiy munosabatni nigilizm sifatida baholash mumkin emas. Tanqidiy fikrlash va nigilistik inkor o'rtasidagi farqni aniqlash mazkur hodisani ilmiy o'rganishning muhim metodologik shartlaridan biridir.

Ikkinchi yo'nalish — ijtimoiy identifikatsiya bilan bog'liq. Shaxsning o'zini muayyan guruhga mansub deb his qilishi uning "Men" konsepsiyasining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Nigilistik qarashlar kuchaygan sharoitda ayrim shaxslar an'anaviy ijtimoiy guruhlar tomonidan taklif qilinadigan qadriyat va me'yorlarga nisbatan masofali munosabatda bo'lishi mumkin. Natijada guruhiiy identifikatsiyaning mazmuni o'zgarishi yoki shaxs yangi ijtimoiy guruhlariga mansublik shakllarini izlashga moyil bo'lishi mumkin.

Uchinchi yo'nalish hayot ma'nosi va maqsad bilan bog'liq. Psixologik adabiyotlarda hayot ma'nosi odatda hayotning tushunarligi, maqsadga egalik va shaxsiy ahamiyat hissi bilan tavsiflanadi. Nigilistik qarashlarda esa hayotning oldindan belgilangan yoki universal ma'nosi mavjudligiga nisbatan skeptik munosabat kuzatilishi mumkin. Shu bilan birga, bu holat shaxs umuman maqsadga ega emasligini anglatmaydi. Inson universal yoki obyektiv ma'noni inkor etgan holda ham o'z hayotiga subyektiv ma'no beruvchi maqsad va qadriyatlarni shakllantirishi mumkin.

Tahlil natijalari nigilizmning ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini ham ko'rsatdi. Shaxsning oila, ta'lim muassasasi, tengdoshlar guruhi va boshqa ijtimoiy guruhlar bilan munosabatlari uning qadriyatlar tizimi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning mavjudligi shaxsning o'zini muayyan guruhning bir qismi sifatida his qilishiga yordam berishi mumkin. Aksincha, ijtimoiy aloqalarning zaifligi yoki ijtimoiy begonalashuv tajribasi shaxsning jamiyatdagi mavjud qadriyatlar va munosabatlarga nisbatan skeptik munosabatini kuchaytirishi ehtimoli mavjud. Tadqiqot davomida nigilizm va psixologik farovonlik o'rtasidagi munosabat masalasiga ham e'tibor qaratildi. Ilmiy adabiyotlarda ekzistensial nigilizm va farovonlik o'rtasidagi munosabatlar o'rganilgan bo'lsa-da, bu ikki hodisa o'rtasidagi aloqani bir tomonlama sabab-oqibat munosabati sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Shaxsning hayot ma'nosiga munosabati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi, shaxsiy maqsadlari va hayotiy tajribasi ushbu munosabatni shakllantiruvchi qo'shimcha omillar bo'lishi mumkin.

Zamonaviy raqamli muhit ham nigilistik qarashlarning namoyon bo'lish shakllariga ta'sir qiluvchi omillardan biri sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda turli dunyoqarashlar, qadriyatlar va qarashlarning bir vaqtning o'zida mavjudligi yoshlarning an'anaviy qarashlarni qayta ko'rib chiqishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli muhit shaxsga o'z qarashlariga mos guruh va

jamoalarni topish imkoniyatini ham beradi. Demak, virtual muhit nigilistik qarashlarni nafaqat kuchaytiruvchi, balki ularni muhokama qilish va qayta talqin qilish imkonini beruvchi kommunikativ makon sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida nigilizmning ijtimoiy-psixologik tuzilmasini quyidagicha ifodalash mumkin:

Tarkibiy komponent	Asosiy namoyon bo'lish shakli
Qadriyatlar	Mavjud qadriyatlarning universalligiga shubha
Ijtimoiy identifikatsiya	An'anaviy guruhlar bilan identifikatsiyani qayta baholash
Hayot ma'nosi	Universal yoki obyektiv ma'noga skeptik munosabat
Ijtimoiy munosabatlar	Guruh va ijtimoiy institutlarga nisbatan masofali munosabat
Kelajak tasavvuri	Hayotiy maqsadlarni qayta ko'rib chiqish
Raqamli muhit	Muqobil qarashlar va virtual guruhlar bilan tanishish

Shunday qilib, tadqiqot natijalari nigilizmning bir xil va yagona psixologik ko'rinishga ega emasligini ko'rsatadi. U shaxsning individual dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi va guruhli munosabatlariga qarab turlicha namoyon bo'lishi mumkin. Shu sababli nigilizmni o'rganishda uning falsafiy mazmuni bilan psixologik oqibatlarini bir-biridan farqlash muhimdir. Umuman olganda, tadqiqot natijalari nigilizmni ijtimoiy psixologiyada qadriyatlar, identifikatsiya, ijtimoiy mansublik va hayot ma'nosi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi doirasida tadqiq etish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi. Kelgusida ushbu masalani empirik jihatdan o'rganish uchun yoshlarning nigilistik qarashlari, hayot ma'nosi, ijtimoiy identifikatsiyasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlanish darajasini maxsus psixodiagnostik metodikalar asosida o'lchash hamda ular o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqliklarni aniqlash mumkin.

Xulosa. Ijtimoiy psixologiyada nigilizm shaxsning hayot ma'nosi, qadriyatlar, ijtimoiy identifikatsiya va guruhli mansublik bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Uning mazmunini faqat "hamma narsani inkor qilish" bilan cheklash ilmiy jihatdan yetarli emas. Nigilistik qarashlar turli darajalarda — shaxsiy dunyoqarash, guruhli munosabatlar va keng ijtimoiy jarayonlar doirasida shakllanishi va namoyon bo'lishi mumkin. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar hayot ma'nosining tushunarliklik, maqsad va ahamiyat kabi komponentlarini ajratib ko'rsatadi. Shu sababli nigilizmni tadqiq qilishda shaxsning ma'no yaratish jarayonlari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi va identifikatsiya xususiyatlarini birgalikda o'rganish muhimdir. Kelgusidagi empirik tadqiqotlarda yoshlar orasida nigilistik qarashlarning tarqalishi, uning ijtimoiy identifikatsiya, hayot ma'nosi, kelajakni rejalashtirish va virtual jamoalarga mansublik bilan o'zaro aloqasini o'rganish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. King L.A., Hicks J.A. The Science of Meaning in Life // *Annual Review of Psychology*. 2021. Vol. 72. P. 561–584.
2. Hicks J.A., King L.A. Meaning in Life as a Subjective Judgment and a Lived Experience // *Social and Personality Psychology Compass*. 2009. Vol. 3, No. 4. P. 638–653.
3. Scott M.J., Cohen A.B. Stereotypes of nihilists are overwhelmingly negative // *The Journal of Social Psychology*. 2022. Vol. 162, No. 3. P. 338–358.
4. Crammond L., Halliday S., van Antwerpen N. When Help Harms and Meaning Matters: Social Support and Endogenous Meaning as Moderators of the Relationship Between Existential Nihilism and Wellbeing // *The Journal of Psychology*. 2026. Vol. 160, No. 6. P. 689–708.
5. Baumeister R.F. *Meanings of Life*. New York: Guilford Press, 1991.
6. Frankl V.E. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.
7. Mori S. Nihilism in the Psychologized Society // *Japanese Sociological Review*. 2011. Vol. 61, No. 4. P. 404–421.